

İSTANBUL'UN İKİ FATİHİ

II. MEHMET VE ATATÜRK

TEVFİK BİYİKLİOĞLU

TÜRKLER TARAFINDAN İKİ DEFA FETHOLUNAN İSTANBUL

*İstanbul*¹ Türkler tarafından iki defa fetholunmak bahtiyarlığına kavuşan bir sevgilidir. İlk defa, Osmanlı Hükümdarı II. MEHMET, 53 günlük bir muhasaradan sonra, 29 Mayıs 1453 de, Bizans imparatorluğunun “Kostantinopolis” (Kostantiniye) ismini taşıyan bin yıllık başşehrini fethetmişti. Fetihden sonra, Türklerce *İstanbul* adı verilen bu dünya şehri, 13 Kasım 1918 gününe kadar Osmanlı İmparatorluğunun başşehri olarak Türk hâkimiyetinde kalmıştır. I. Dünya savaşında, Osmanlı devleti, müttefikleriyle birlikte yenilince, *İstanbul* da, Boğazlarla birlikte, 13 Kasım 1918 de, İngiliz, Fransız ve İtalyan donanma ve orduları tarafından muharebesiz işgal olunmuştur. İtilâf işgali, Türkler için bir esaret devri olmuştur.

Anadolu’da, milliyetçi Türk orduları tarafından, Başkumandan GAZİ MUSTAFA KEMAL’in dahiyâne kumandasında istilâcı Yunan ordusuna karşı kazanılan *Dumlupınar* zaferinden sonra, itilâf devletleri ve Yunanistan’la Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında imza edilen “Mudanya mütarekesi” (11 Ekim 1922) neticesinde, *İstanbul* 4 Kasım 1922 de, ikinci defa olarak, bu sefer Osmanlı devleti yerine, yeni Türk devletinin hâkimiyetine girmiştir. *İstanbul* ikinci defa, şehir önünde verilen bir muharebe ile değil, Anadolu’da, üç buçuk yıllık bir sefer sonunda kazanılan büyük zafer neticesinde fetholunmuştur. Bununla beraber, *İstanbul*’daki itilâf işgali, *Lozan* anlaşmasının, Büyük Millet Meclisi tarafından tasdikinden (23 Ağustos 1923) altı hafta sonra, 2 Ekim 1923 gününe kadar devam etmiştir. İtilâf kuvvetlerinin çekilişinden sonra, GENERAL ŞÜKRÜ NAILİ GÖK-

¹ 11 Mayıs 330 da KOSTANTİN, *Boğaziçi* kıyılarında, yeni kurduğu başkenti Konstantinople’de, tantanalı merasimle yerleşiyordu. Bizans İmparatorluğu tarihi, Prof. CH. DIEL, TEVFİK BİYİKLİOĞLU, tercümesi, İstanbul, 1938. Dün ve Yarın Külliyyatı No. 66.

BERK'in kumandasındaki Türk kuvvetleri (III. kolordu), 6 Ekim 1923 de, bütün *İstanbul* halkının katıldığı tezahürat arasında *İstanbul*'a girmişlerdi.

Bundan bir hafta sonra, Büyük Millet Meclisi, *Ankara*'nın, Yeni Türk devletinin merkezi olmasına karar vermiş (13 Ekim 1923) ve *İstanbul* sadece bir vilâyet merkezi olmuştur. Bununla beraber Avrupa'nın Asya ile birleştiği noktada, coğrafi durumu ve bundan çıkan askerî ve iktisadi ehemmiyeti dolayısıyla, *İstanbul*, bugün, Karadeniz boğazının bekçisi ve dünyanın en ehemmiyetli stratejik noktalarından birisi olmak vasfını muhafaza etmektedir.

İlk fethin 500. yıldönümünü kutladığımız bu günlerde, burada, kısaca her iki fethin ne gibi şartlar altında gerçekleştiğini gözden geçirmeğe ve *İstanbul*'un her iki dâhî fatihinin askerî kudret ve kabiliyetleri arasında bir kıyaslama denemesi yapmağa çalışacağız.

İLK FETİHTEN EVVEL BİZANS İMPARATORLUĞUNUN VE İSTANBUL'UN DURUMU

Bizans İmparatorluğu, Batı Roma'nın düşmesinden Türkler tarafından fethedilinceye kadar bin yıllık varlığında tatlı ve acı günler yaşamıştı. *İstanbul*'un; Avrupa'dan, Attilâ Hunlarının, Avarların, Bulgarların, Sırpların, Osmanlılardan I. BAYEZİD (1391—1395 ve 1397 de) ve II. MURAD'ın (1421 de); Anadolu'dan İranlılarla Arapların tehdit, baskı ve taarruzlarından canını kurtarmasında, İmparator II. TEODOZ'un, genişleyen başşehrin dış kenarında, *Ayansaray*'la *Yedikule* arasında yaptırdığı (439) kuvvetli dış duvarların yardımı büyük olmuştur. Bizans İmparatorluğunu zayıf düşüren olayların başında, *Balkanlar*'da Sırpların, Bulgarların, Anadolu'da Müslüman Selçuk Türklerinin yerleşmesi geliyordu. Haçlı seferlerinin dördüncüsünde (1204), *İstanbul*, Lâtinler tarafından hücumla zapt ve yağma edildi. *İstanbul*'da bir Lâtin imparatorluğu; *Makedonya*'da, *Epir*'de, Orta Yunanistan'da ve Peloponez'de (*Mora*) elli yıldan fazla süren Lâtin prenslikler kuruldu.

Bizans'ın sonu gelmiş gibiydi. Bizans imparatorluğu 1204 hâdiseleri neticesinde bir daha kalkamayacak kadar yıkılmıştı². Bununla beraber, kuvvetli bir hükümet ve merkeze bağlı kuvvetli teşkilâtın mahrum olan bu istilâcı Lâtin derebeyleri, ahali tarafından destek-

² Bizans İmparatorluğu tarihi, PROF. CH. DIEHL.

lenmedikleri için geçici olmağa mahkûmdular. *İznik* İmparatoru *MİŞEL PALEOLOG*, bir baskınla tekrar ele geçirilen (15 Ağustos 1261) *İstanbul*'da Bizans imparatorluğunu, yeniden, canlandırmağa çalıştı.

Rumeli'deki diğer küçük Lâtin prensliklerinin temizlenmesi daha uzun sürdü. Paleologların gayretlerine rağmen Bizans imparatorluğu, artık kurtarılabilecek bir halde değildi. İmparator VIII. JAN'ın, gittikçe artan Türk tehlikesi karşısında, batı yardımını sağlamak için katolik kilisesiyle ayrılığa nihayet veren anlaşmayı imza etmesi (1437), Bizans halkının korkunç mukavemetiyle karşılaştı. *İstanbul*'un düşeceği günün arifesinde bile, birleşmenin lehinde ve aleyhinde çekişiliyordu. Bazıları, "*Bizans*'ta, Lâtin külâhı yerine Türk sarğının hâkim olduğunu görmeyi tercih ettiklerini" bile söylüyorlardı.³ Topraksız başşehir, vücutsuz bir baş haline gelen ve ümitsizlik içinde şaşkına dönen Grek imparatorluğunun elinde, *İstanbul*, *Terkos* ve *Silivri*'ye civar mıntaka ile dahilde *Ahyolu*, *Misivri* ve *Ayranoz*'dan başka bir yer kalmamıştı.⁴ *Atina* dukalığı, Türklerin eline geçmiş, *Mora* prensliği de vergiye bağlanmıştı (1446). *İstanbul*'dan başka, şimdilik, bir dereceye kadar, varlıklarını devam ettirebilen, Grek siyasi teşekkülleri, Karadeniz'deki *Trabzon* Grek İmparatorluğu ve *Peloponez*'deki (*Mora*) *Mistra* Grek despotluğundan ibaretti. Bizans İmparatorluğu denilen heyulâ, her tarafı Türklerle çevrilen *İstanbul*'dan başka bir şey değildi.

Batı Avrupa, Bizans İmparatorluğuna yardıma koşmağa, hiç hevesli değildi. Fatih, *İstanbul*'un zaptıyla uğraşırken Avrupa'dan hiçbir ciddi yardım gelemeyeceğini anlamıştı.⁵ *İstanbul*'un karşısındaki *Galata*'da oturan Cenevizliler, Anadolu kıyılarında ve Karadeniz'de de yerleşmiş olduklarından Bizanslıların bütün ticaret yollarını kapamışlardı. Kazançtan başka bir şey düşündükleri yoktu. Venedikliler de, daha az korkunç değillerdi. Bizanslılar, Ceneviz ve Venediklilerin bu soygunculuklarından nefret duymakla beraber onları, kuvvetle, kovamadıkları için, çaresiz, küstahlıklarına katlanıyorlardı.

³ PROF. İ. H. UZUNÇARŞILI, cilt I, Osmanlı tarihi, sahife 231 ve Bizans İmparatorluğu tarihi, CH. DIEHL s. 174, türkçe tercümesi.

⁴ Osmanlı tarihi, I. cilt, İ. H. UZUNÇARŞILI, s. 228 ile PROF. CH. DIEHL tercümesi s. 180 deki malûmatı karşılaştı.

⁵ Osmanlı tarihi, I. cilt, s. 231.

Hıristiyan Batı âlemi, Bizans'a, din yoluyla hâkim olmaktan, onu ele geçirmek için, sefaletinden faydalanmaktan başka bir şey düşünmüyordu.⁶ FATİH, *İstanbul*'u zapt etmeye karar verdiği zaman Bizans'ın içinde bulunduğu durum, yukarıda kısaca hâtırlattığım gibi, çok ümitsizdi.

Bizans, kendi kendini savunamadığı takdirde ölmeye mahkûmdu.

FATİH'İN ASKERÎ DEHÂSİ

FATİH'in en büyük zaferi olan ve kendisine bu unvanı kazandıran *İstanbul* fethinin safhalarını ve teferruatını anlatacak değilim⁷. Yalnız, *İstanbul* fethiyle, pek parlak bir surette kendini gösteren ve yüksek dehâsının delilleri sayılabilecek olan sevk ve idare prensiplerine kısaca dokunmakla yetineceğim. O vakit, FATİH'in zaferini sağlayan prensipler, bugün için de, kıymetlerini kaybetmemişlerdir. Onun fikir ve düşünceleri, bugün de, sevk ve idare sahasında örnek alınacak derslerle doludur.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, FATİH *İstanbul*'u zapt etmeye karar verdiği zaman Batı âleminden yalnız Lâtinler bir miktar asker ve birkaç harp gemisi yollamışlardı. *İstanbul*'un savunma kudreti, sayısı dokuz bini geçmeyen ve yarısı yabancı olan⁸ askerlerden ziyade, coğrafî durumundan, dış surlarının dayanma kabiliyetinden ve Bizans adının bütün dünyadaki şöret ve manevî mevkiünden ibaretti. Üç tarafı deniz, batıya karşı kara cephesi de, II. TEODOZ surlarıyla çevriliydi. Bütün Hıristiyan âlemi, bu surların, o vakte kadar kullanılmış olan topraklarla yıkılamıyacak kadar sağlam olduğuna kanaat etmişti. Cenevizlilerin elindeki *Galata* ile *Sarayburnu* arasına gerilen ve Bizans donanması tarafından müdafaa edilen bir demir zincir de *Halic*'e sokulmayı güçleştiriyordu. *İstanbul*'un Rum ahalisi, şehirlerinin uzun müddet Türklere dayanabileceğini sanıyorlardı. FATİH MEHMED'den evvel, *İstanbul* Osmanlılar tarafından üç defa kuşatılmış, taarruza uğramış, fakat, sonunda kurtulmuştu.

⁶ Bizans İmparatorluğu tarihi C. DIEHL tercümesi, s. 182.

⁷ Bu konuda son çıkan eserler arasında FERİDUN DİRİMTEKİN'in "İstanbul'un Fethi" adlı eseri, tavsiye olunabilir. İstanbul Belediye Matbaası, 1949, s. 272 ve metin dışı 71 resim.

⁸ Bizans İmparatorluğu tarihi, s. 183. PROF. İ. H. UZUNÇARŞILI, İstanbul müdafilerinin mevcudunu, "20 bin asker ve onu yabancı ve kalan kısmı Rum olmak üzere yirmi beş gemiden fazla" olarak kabul etmektedir.

Anadolu ve Rumeli, Osmanlıların elinde olduğundan Bizans, ahalisini ve ordusunu, ancak deniz yoluyla besliyebiliyordu. Asker yardımı, Lâtinlerden başka, *Trabzon* Grek İmparatorluğundan ve daha çok Peloponez (*Mora*)'da, *Mistra* Grek despotluğundan gelebilirdi.

Dünyanın diplomatik durumunu ve Bizans'ın siyasi ve askerî halini, çok iyi bilen FATİH'in, ordularını, *İstanbul* surlarının önüne getirmeden evvel, aşağıdaki tedbirleri aldığını görmekteyiz :

I — Her şeyden evvel, taarruza geçmeden önce, *İstanbul* kalesinin ikmal yollarını kesmeye, ön plânda bir ehemmiyet vermek gerekiyordu. FATİH'in, bu maksatla, daha evvel YILDIRIM BAYEZİD zamanında yapılmış olan *Güzelcehisar* (Anadolu hisarı) karşısında, bir hisar daha yaptırarak, Karadeniz boğazını, bu iki hisarla kontrol etmek ve kapamak istediği anlaşılıyordu. Bu suretle, Osmanlı donanması, Akdeniz'den Marmara'ya girerek *İstanbul*'a yardıma gelecek düşman gemilerine karşı, serbestçe kullanılabilirdi. Bundan başka, Osmanlı donanmasının muhasaranın muhtelif safhalarında, kara ordusuyla işbirliği yapabilmesi için, her vakit *İstanbul* yakınında ve el altında bulunması lâzımdı. FATİH MEHMED'in, tahta çıkar çıkmaz, *Anadolu Hisarı* karşısında ve Boğazın en dar yerinde, sonradan *Rumeli Hisarı* adını alan "Boğaz kesen" hisarını yaptırmasının (21 Mart-1452 Temmuz sonu) ⁹ mâna ve gayesi bu idi. Bunun gibi, aynı yıl içinde (1452), Peloponez (*Mora*)'da, *Mistra* Grek despotlarına karşı şiddetli bir tedib seferi yapmakla *İstanbul*'a gelmesi muhtemel yardım kuvvetlerini, daha uzakta iken, yerlerinde, yok etmek istemişti.¹⁰ FATİH, aldığı bu geniş ölçüdeki tedbirlerle *İstanbul*'un zaptını yarıyarıya kolaylaştırmış gibiydi. Taarruzdan evvel, yaptığı bu iki hazırlık *İstanbul*'u, mutlaka, elde etmek hususundaki kararının ve işi nekadar ciddî tuttuğunun açık delilleridir. FATİH, YARIM TEDBİRLERLE YETİNMEYEN VE HİÇBİR HAREKETİN MUVAFFAKİYETİNİ TESA-DÜFLERE BIRAKMIYAN BİR BAŞKUMANDANDI.

II- FATİH'in emriyle hazırlanan bir ağır top ilk önce, *Boğazkesen* hisarına yerleştirildi ve bu topla bir Venedik gemisi batırıldı.¹¹ *Rumeli Hisarı* (Boğazkesen) ve bu sırada tamir edilen Anadolu hi-

⁹ Osmanlı tarihi, I. cilt, s. 228.

¹⁰ Aynı eser, s. 229 ve 232.

¹¹ Osmanlı Tarihi, I. cilt, s. 229.

sariyle birlikte, FATİH, *Karadeniz Boğazını*, kontrolü altına almıştı.¹² *İstanbul*'un Karadenizle olan irtibat yolunu kesmek için artık Osmanlı donanmasını kullanmağa lüzum kalmamıştı.

III — FATİH, büyük kara ordusuyle, *İstanbul*'un yalnız *Haliç* ile *Marmara* arasındaki kısmına taarruz edebilirdi. Burası da, o vakit, Osmanlı ve Avrupa ordularında kullanılan toplarla yıkılamıyacak sağlamlıkta surlarla müdafaa ediliyordu. Bu surları yıkabilecek kudrette ağır topçu hazırlanmadıkça FATİH'in yapacağı taarruz da, kendisinden evvel yapılmış olanlar gibi, akim kalmağa mahkûmdu. Dökülen ağır toplarla, *Rumeli Hisarında aldığı neticeden memnun* olan FATİH, iki misli büyüklükte bir top dökülmesini emretti. 62,8 sm. çapında olan bu top 12 kantar (600 kilo) ağırlığında taş gülle atacaktı. Bu top, *Kırklareli* civarındaki *Demirköy*'den getirilen demir cevherleriyle *Edirne*'de hazırlandı. İlk tecrübesi, muvaffakiyetle *Edirne*'de yapılan topu, 50 çift manda çekmişti. Topun *Edirne*'den *İstanbul* önüne çekilmesinde 700 insanın da yardım etmesi icabetmişti. Bu toptan başka, üç büyük top daha hazırlanmıştı. En ağır çaptaki bu toplardan başka, daha küçük çapta, 14 batarya, Osmanlı muhasara ordusuna katılmıştı.¹³

FATİH'in, dört ay kadar kısa bir zamanda, *Rumeli Hisarı* gibi gerçekten muazzam bir hisar yaptırıp ağır toplarla donatması ve Bizans'ın, kendisinden evvel, birçok milletlerin ve orduların taarruzlarını kırmış olan kuvvetli surlarını yıkacak kudrette ağır topçu hazırlayabilmesi, genç Türk kahramanının irade kuvvetinin açık delilleridir. II. MEHMET, DÜŞÜNCELERİNİ VE MÜMKÜN OLMİYANI İRADE KUVVETİYLE GERÇEKLEŞTİRMESİNİ BİLEN NADİR BİR KAHRAMANDI.

FATİH, 1452—1453 kışını hazırlıkla geçirdikten sonra, büyük ordusuyle (hepsi 150 bin), ansızın, *İstanbul* karşısında göründü (5 Nisan 1453) ve *İstanbul*'u sıkıştırmaya başladı.

IV — FATİH, donanmasının büyük kısmını (büyük küçük 100 gemi, evvelâ BALTAOĞLU SÜLEYMAN, son günlerde HAMZA BEY idaresinde) *İstanbul* muhasarasının her safhasında kara ordusuyle sıkı

¹² Aynı eser, s. 232.

¹³ *İstanbul*'un fethi, FERİDUN DIRİMTEKİN ve Osmanlı Tarihi, İ. H. UZUN-ÇARŞILI, I. cilt, s. 232.

işbirliği halinde kullanmaya ve daima gözönünde ve eli altında bulundurmaya çok ehemmiyet vermişti. Her sınıf silâhli kuvvetlerin, muharebe meydanında, beraber çalışması hususunda FATİH'in yaptıkları, bugün için de, gözönünde bulundurulacak çok kıymetli bir örnektir.

Daha zayıf olan Bizans donanması (16 yabancı müttefik, 23 Bizans gemisi, hepsi 39 gemi kadar), *Sarayburnu* ile *Galata* arasındaki zincirin gerisinde *Halic*'in ağzını müdafaa ediyordu. FATİH, ilk zamanlarda, donanmasına, *Yedikule*'den *Sarayburnu*'na kadar uzanan *İstanbul*'un *Marmara* cephesini denizden kuşatmak ve zinciri parçalayarak *Halic*'e girmek vazifesini vermişti. Osmanlı donanması bu son vazifeyi yapamayınca kara ordusunun, *Haliç* ile *Marmara* arasındaki kuvvetli surlara, yalnız cepheden yaptığı taarruzlar, bilhassa 18 Nisan 1453 taarruzu, kuvvetli Türk topçusunun tesirli himayesine ve surların birçok yerlerinde gedikler açılmış olmasına rağmen, muvaffak olamamıştı.

İstanbul kalesini, yalnız bir cepheden yapılan taarruzlarla düşürmenin mümkün olamayacağı anlaşılmıştı. Taarruzun, surların önünde saplampa kalması tehlikesi baş gösteriyordu. Kaleye, ikinci bir cepheden de taarruz ederek, esas cephedeki düşman kuvvetlerinin bir kısmını katî netice yerinden uzaklaştırmak, dikkatini başka bir yere çekerek esas taarruz kuvvetlerinin işini kolaylaştırmaktan başka çare yoktu. En zayıf olan *Haliç* cephesini kuşatmak için buraya girmek gerekiyordu. Zinciri ve müttefik donanmayı zorlayarak Türk donanmasını *Halic*'e sokmak teşebbüsleri akim kalmıştı. *Rumeli Hisar*'ın büyük bir süratle yapılmasında ve o vakte kadar, pek görülmemiş büyüklükte ağır topçu hazırlanmasında olduğu gibi¹⁴ burada da FATİH'in dâhiyane buluşu imdada yetişti. Mevcut gemilerin büyüklerinden 68 veya 72 si karaya alındı ve hazırlanan yol boyunca dizilen kızaklar üzerinden çekilerek, bir gecede, *Galata* arkasından *Halic*'te *Kasımpaşa*'ya indirildi.¹⁵ *Rumeli Hisar*'ın yapılması ve ağır topların dökülmesinden sonra, *İstanbul*'un fethini gerçekleştiren üçüncü buluş, 21-22 Nisan 1453 gecesi, sıkı bir gizlilik içinde başarılı

¹⁴ PROF. İ. H. UZUNÇARŞILI, pek haklı olarak "toplara gürültüleri tesirlerinden daha çoktu ve kaledekilerin maneviyatını sarsmakta idi" demektedir. I. cilt, s. 234.

¹⁵ Aynı eser, s. 235.

bu harika seyahattir.¹⁵ Bizanslılar, FATİH'in Türk donanmasını, *Galata* arkasından karadan dolaştırarak *Halic'e* indirileceğine hiç ihtimal vermemişlerdi. Türk donanmasının, bir sabah, ansızın *Haliç'te* gözükmesi Bizanslıları çok korkutmuştu. *Askerî dehanın ölçüsü, mümkün olmayı gerçekleştirme*dir. *Her büyük hareketin muvaffakiyeti de, gizlilik içinde ve ansızın yapılmasına bağlıdır*. FATİH'in cesaret ve teşebbüs kudreti, durumun gerektirdiği en uygun tedbirleri, süratle bulup gerçekleştiren dehası, Bizanslıların bütün savunma gayretlerini felce uğratmıştı.

Türk donanması, *Halic'e* indikten sonra burada bir köprü kurulmuş ve *İstanbul, Ayvansaray, Balat* ve *Fener* cihetlerinden de, cephe taarruzlarıyla birlikte, yandan da, *kuşatılarak*, sıkıştırılmıştır.

Bizanslıların sınırları gevşemiş, dayanma kudretleri sonuna gelmişti. *İstanbul*, 29 Mayıs sabahı, şafakla karadan ve denizden yapılan umumî taarruzla FATİH ve ordusu tarafından fetholünmüştü. FATİH, ölmezliğe kavuşan Türk büyüklerinden birisidir.

İSTANBUL'UN FETHİNDEN SONRA

İstanbul'un Türkler tarafından fethi, her sahada yeni bir çağ açan belli başlı dünya hâdiselerinden birisidir. Bu büyük fetih, Batı Avrupa'da biraz evvel başlamış olan uyanış hareketinin çabuklaşmasına da yardım etmiştir. Bununla beraber, Fatih'ten sonra, süratle *Viyana* kapılarına kadar genişleyen Osmanlı devletinin bu uyanış ve serbest düşünce hareketine katılmıyarak sonuna kadar, orta çağ müesseselerine yapışıp kalması esfle hâtırlanması gereken bir talihsizliktir.

FATİH, *İstanbul'un* zaptından sonra, arka arkaya Sırbistan'ı, *Trabzon* Grek İmparatorluğunu, *Arnavutluk*, *Eflâk* Prenslüklerini, *Bosna* kırallığını, *Karaman* ve *Candaroğulları* beylikleriyle *Uzun Hasan'ın* Akkoyunlu devletini de, Osmanlı ülkesine katmağa muvaffak olmuştur. FATİH'in, Avrupa'da sağladığı tabii *Tuna* hududunun geçilmesini, Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatmaktan başka bir netice vermeyen bir hareket olarak saymak yanlış bir fikir olmasa gerektir.

¹⁵ Bazı eserler, bu geçişin 22-23 Nisan gecesi, yani bir gün sonra yapıldığını yazmaktadırlar.

FATİH'İN ŞAHSİYETİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR

Büyük bir kahraman ve dâhi bir başkumandan olan FATİH, sadece bir harp ilâhı değildi. Hangi milletten olursa olsun gerçek âlim ve sanatkârları himaye eden FATİH'in kendisi de edebî eser bırakmış olan kıymetli bir şairdi. *İstanbul*'da, o vakit için ilk olarak bir Üniversite ve çok zengin bir kütüphane kurması müsbet ilme verdiği kıymetli gösterir. Batı müşahitlerin de anlattıklarına göre, FATİH, Türkçeden başka, Farsça, Arapça, Grekçe ve Lâtincede bilirdi. Boş vakitlerinde, BÜYÜK İSKENDER'in, OGÜST'ün, KONSTANTIN'ın ve TEODOZ'un hayatlarına dair eserler okur ve her vasıta ile onları geçmeye, imparatorluğunu mümkün ¹⁶ olduğu kadar genişletmeye çalışırdı. Bizzat, FATİH'in Venedik cumhuriyetine yaptığı teşebbüsle *İstanbul*'a gelen (1479—1480) Venedikli meşhur ressam GENTILE BELLİNİ'nin yaptığı (25 Kasım 1480) FATİH portresinin sağ ve sol üst köşelerindeki üçer taç, Bizans, Selçuk ve Trabzon imparatorluklarını temsil ediyordu. BELLİNİ, *Venedik*'e döndükten sonra da, FATİH'in bir madalyasını yapıp bastırmıştır. Madalyanın yüzünde FATİH'in büstü, arkasında yine, Bizans, Konya ve Trabzon imparatorluklarına delâlet eden üç taç vardı. ¹⁷ Osmanlı Devleti, Fatih zamanında, tam mânasıyla, Batı kültür ailesinin bir parçası olmuştu. Kendisinden sonra gelenler bu bağı kopardılar. Türk Milleti, yüzyıldan fazla süren (1796-1919) bir çabalamadan sonra, ancak Atatürk'le, ikinci defa olarak, tekrar Batı Medeniyetine kavuşabildi. Bugünkü geri durumumuzun sebebini, Fatih'in ölümünden Atatürk'e kadar geçen zamanı boş yere kaybedişimizde aramalıdır.

İSTANBUL VE TRAKYA'NIN

ATATÜRK TARAFINDAN İKİNCİ DEFA FETHİ

Altıyüz yıllık Osmanlı devleti, tabîî ömrünü tamamlamış, Birinci dünya savaşı sonunda tarihe karışmıştı. Yıkılan Osmanlı imparatorluğunun, 1914 hududları içinde, yeni birçok devletler kurulmak üzere olduğu görülüyordu. Bundan başka *Doğu Trakya*, Yunanistan'a bırakılıyor, Anadolu bile birtakım devletler arasında paylaşılıyordu.

¹⁶ Gentile Bellini et Sultan Mahomed II notes sur le Sejour du Peintre Vénitien a Constantinople (1479—1480). L. L. THUSANE, Paris, E. Leroux 1888, s. 21 ve 24.

¹⁷ Aynı eser, s. 52 ve 58.

Osmanlı İmparatorluğundan, Anadolu'nun ortasında, küçük bir "Osmanlı beyliği" kalıyordu. Birinci dünya harbi içinde, müttefikler tarafından Rus Çarlığına bırakılan *Istanbul*, Rusya'da Bolşeviklerin idareyi ellerine almasıyla "Çargrad" olmaktan kurtulmuştu. Bununla beraber, Osmanlı İmparatorluğu paylaşılırken, müttefikler, *Istanbul*'u da Osmanlı beyliğinde bırakmak istemiyorlardı. *Istanbul*'un Türklere alınmak ihtimali, Türk ve Müslüman âleminde çok büyük heyecan uyandırdı. Bu kaynaşmayı ve infialli yatıştırmak ve Türk halk efkârını oyalamak ve avutmak lâzımdı. İçine *Istanbul*'u da alan Boğazlar bölgesinde "Milletlerarası Boğazlar İdaresi" tertibi bulundu. *Istanbul* da, Anadolu'daki Osmanlı beyliğinin merkezi olarak Boğazlar hükümetinin hudutları içinde kalıyordu. Gerçekte, *Istanbul*, Türklere bırakılmıyor, tersine olarak, Osmanlı beyliğinin merkezi, Boğazlar idaresinin içindeki *Istanbul*'da bulundurulmakla her türlü istiklâli elinden alınmış olan Osmanlı beyliği, daha sıkı, itilâf, daha doğrusu, İngiliz kontrolü altına alınmış oluyordu. Osmanlı devleti, imzaladığı Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ve Sévres anlaşmasıyla (10 Ağustos 1920) *Istanbul*'un ve *Doğu Trakya*'nın da Türk topluluğundan ayrılmasını kabul etmişti.¹¹

MİLLÎ MÜCADELENİN BAŞLARINDA ASKERÎ VE SİYASÎ DURUM

Mütarekenin imzasından sonra, gün geçtikçe, durumun fecaat ve vehameti herkes tarafından anlaşılmıştı. Kendini tehlikede hissedenden her bölge, kendi başına, uygun ve mümkün bulunduğu bir kurtuluş yolu tutmuştu. Bu bölgelerin, kendi başlarına kalmaları, önünde sonunda, yabancı hâkimiyeti altına girmeleri gibi bir netice doğurabilirdi. Büyük harpten, şan ve şerefle çıkmış Türk ordusunun vatan sever unsurları, çeşitli bölgelerdeki millî Türk siyasi teşekkülleri, esaret kabul etmeyen Türk milletinin çoğunluğu, cesur, müteşebbis ve azim sahibi bir lider bekliyorlardı. Bununla beraber, durum çok tehlikeli ve karanlık, muvaffakiyet ihtimali çok zayıftı. ATATÜRK (Mustafa Kemal Paşa), mütarekenin imzasından altı buçuk ay sonra, Türk milletini kurtarmak azim ve kararıyla, Anadolu'ya geçtiği zaman (19 Mayıs 1919), görünüşte, kurtuluş mücadelesinin muvaffak olacağına dair, ufukta, en küçük bir ümit ışığı

¹¹ Yeni Türk devletinin haricî siyaseti, YUSUF HİKMET, Akşam Matbaası, s. 50.

yoktu. MUSTAFA KEMAL PAŞA, Anadolu'ya padişahın emirlerini yerine getirmek için mi gitmişti? ayaklanmak cesaretini gösterebilecek miydi? Onu yakından tanıyanlar, ikinci yolu tutacağına şüphe etmiyorlardı. ATATÜRK, en büyük güçlükleri yenecek yaradılıştaki bir kahramandı.

İtilâf devletleri, dünyanın sırtını yere getiren ordu ve donanmalarıyla, *İstanbul*'da, *Boğazlar*'da yerleşmişler ve Anadolu'nun en ehemmiyetli noktalarını tutmuşlardı. Bundan başka, Sévres anlaşmasının tatbiki vazifesini, yıpranmamış ordusuyla, üzerine almış olan Yunanistan, yüz bin kişilik bir ordu ile, *İzmir* bölgesinde (15 Mayıs 1919) ve *Doğu Trakya*'da (25 Temmuz 1920) yerleşmişti.

Anadolu'ya geçtiği sıralarda, bütün galip dünyayı temsil eden düşman kuvvetleri karşısında, ATATÜRK'ün (Mustafa Kemal Paşa) elinde, tecrübeli ordu kadrolarından başka, hemen kullanılacak, toplu hiçbir ordu kuvveti yoktu. O vakte kadar, padişah ve halifeye sadakate alışmış ordu kumanda heyetinin de, ihtilâl yolunda, kayıtsız şartsız, MUSTAFA KEMAL'in arkasından gideceğine de, ne kadar güvenilebilirdi? Bunlar, ciddi ve memleket ölçüsünde bir ayaklanmayı güçleştiren ve herkesin aklına gelen mülâhazaların, en başta gelenleridir. Genç ve kuvvetli bir devletin mutlak hükümdarı ve dünyanın en kuvvetli ve kahraman bir ordusunun yirmi üç yaşındaki kumandanı FATİH II. MEHMED'in, ATATÜRK'ten 462 yıl evvel, her tarafı Türk topraklarıyla çevrilmiş, Bizanslı, Venedikli, Cenevizli gibi milletlerin dokuz, on bin asker ve otuz beşi aşmayan gemilerinin müdafaa ettiği *İstanbul*'u zabtetmesiyle, ATATÜRK'ün sadece *İstanbul* ve *Trakya*'da, yüz bini aşan müttefik orduların (İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan) ve dünyanın en kuvvetli donanmalarının savunduğu *İstanbul*'u ve *Trakya*'yı, bir hamlede, yine 53 günde geri almağa muvaffak oluşu arasındaki fark daima gözönünde tutulması gereken bir realitedir. Gerçekte, ATATÜRK, 9 Eylül 1922 de, *İzmir*'i geri aldıktan sonra, kuzeye dönmüş ve FATİH gibi, O da, yine 53 günde, *İstanbul*'u fethetmiştir. *İstanbul*'un geri alınması için girişilen askerî hareket ve teşebbüsler, *İzmir* alındıktan birkaç gün sonra, 13 Eylül 1922 de *İzmir*'e giren Türk ordularının *Boğazlara* yöneltilmesiyle, filen başlamış ve *Mudanya* mütarekesinden (11 Ekim 1922) sonra, *İstanbul*'da, millî Türk idaresinin, 4 Kasım 1922 de, yeniden kurulmasıyla neticelenmiş sayılabilir. Bu itibarla, ikinci fetih hareketinin de, 53 gün sürdüğü, kabul olunabilir. Bunun-

la, FATİH'in ilk fethinde karşılaştığı çok büyük güçlükleri ve bu fethin dünya ölçüsündeki ehemmiyetlerini küçümsemek gibi bir fikir, benden çok uzaktır. Ben, sadece, her iki fatihin karşılaştıkları güçlükleri açıklamayı faydasız görmedim.

Birinci fethin muvaffakiyetini, Osmanlı ordusunun başındaki genç, cesur ve kahraman FATİH'e borçluyuz. En ümitsiz şartlar altında ve bir husumet dünyasına karşı başarılı ikinci fethin kahramanı ATATÜRK'ü de, beşyüzüncü fetih yılında, bir daha, tazimle anmanın yerine getirilmesi gereken bir vazife olduğunu sanıyorum.

İki fethin de en büyük kahramanları, hiç şüphesiz, FATİH ile ATATÜRK'tür. Onlar, bu işlerin başında olmasalardı, acaba, bu iki fetih bu kadar kolaylıkla başarılabilir miydi? Bu türlü bir düşünce, hiç de, kötümser bir görüş olmasa gerektir.

ATATÜRK, *İstanbul*'u ikinci defa fethetmeden evvel, Yunanlıların, 1921 ve 1922 de, bu Türk şehrinin baskınla ele geçirmek için yaptıkları iki teşebbüsü de önlemişti.

Yunanlılar, *Doğu Trakya*'da (25 Temmuz 1920) ve *Eskişehir-Afyon*'a kadar, Anadolu'da (Temmuz 1921 sonları), kendilerine göre yerleştikten sonra, *İstanbul* üzerindeki emellerini de gerçekleştirmenin zamanı geldiğine hükmettiler. Türk barış işi, kesin şekilde çözülmeye önce, *Doğu Trakya*'dan yapılacak bir baskınla, *İstanbul*'u da ele geçirmeyi mümkün görüyorlardı. Yunanlılar, 1921 Temmuz'unda, Anadolu'da yüz bin kişilik bir ordu ile *Eskişehir-Seyitgazi* bölgesinde savunan Türk ordusuna taarruza geçerken, *İstanbul* üzerine yürümek için de *Çatalca* karşısında kuvvet topladılar.¹⁸ Yunanlılar, kendilerini, iki işi birden başaracak kadar kuvvetli sanıyorlardı. *İstanbul* baskını için, *Trakya*'ya ayırdıkları kuvvetleri de Anadolu'da kullansalardı, netice belki başka türlü olurdu. *Eskişehir-Seyitgazi* bölgesinden *Sakarya* gerisine Türk çekilişinden sonra, *Ankara* üzerine yaptıkları "Zafer yürüyüşü", başkumandan ATATÜRK tarafından geri yürüyüşe çevrilince, *Trakya*'da, *İstanbul*'u, bir baskınla, zapt için topladıkları kuvvetleri de, acele, Anadolu'ya getirmek zorunda kalmışlardı. Yunanlılar, *Anadolu*'da Türk milliyetçilerinin merkezi *Ankara*'ya; *Rumeli*'de, eski Osmanlı payitahtı *İstanbul*'a, aynı zamanda girerek, çifte zafer kazanacaklardı. *Sakarya*'daki Yunan bozgunu yüzünden bu teşebbüsler yarıda bırakılmıştı.¹⁹

¹⁸ Yeni Türkiye'nin harici siyaseti, YUSUF HİKMET, Akşam Matbaası, s. 50.

¹⁹ "Yeni onbinlerin inışı" adlı Yunanca eser, Emekli Yunan Albayı, D. T. AMBELAS, Kurmay Önyzb. E. ÇOBANOĞLU tercümesi, 1943, Askerî Matbaa, s. 20.

Sakarya muharebesinin (23 Ağustos—11 Eylül 1921) üzerinden, bir yıl gibi, uzun bir zaman geçtiği halde, Türk ordusunun taarruza geçmemesi ve *İstanbul*'da itilâf askerî kuvvetlerinin azlığı, Yunanlıları, *İstanbul*'a ikinci bir baskın denemesinde bulunmağa teşvik etmişti. İlk fetihden 469 yıl sonra ve bundan 31 yıl önce, “Çargrad” olmaktan kurtulan Türk *İstanbul*'un, tekrar Konstantinopolis olması ihtimali baş göstermişti.

Yunanlılar, bu ikinci baskın için, *Çatalca* karşısında kuvvet toplamışlarsa da ²⁰ büyük taarruz (26 Ağustos 1922) ve *Dumlupınar* zaferi (30 Ağustos 1922) bu ihtimali de büsbütün ortadan kaldırmıştı. Yukarıda görüldüğü gibi, *Sakarya* zaferi (11 Eylül 1921) ve Başkumandan meydan muharebesi (30 Ağustos 1922), *İstanbul*'u, Yunanlıların eline düşmekten iki defa kurtarmıştır. Sıra, bundan, sonra, *İstanbul*'u İtilâf devletlerinin elinden ve *Doğu Trakya*'yı Yunanlılardan geri almaya gelmişti. Bu yerler üzerindeki hakkımızı isbat eden itiraz kabul etmez nazarî delil ve her çeşit vesikaların, galiplerin temsil ettikleri kuvvet karşısında hiçbir kıymeti ve hükmü olamazdı. *İstanbul* ve *Doğu Trakya* meseleleri, bir hak ve adalet ve Vilson prensipleri nazariyesinden ziyade, bir politika dâvası idi. Galip devletlerin *İstanbul*'a, Yunanistan'ın *Doğu Trakya*'ya niçin gelmiş ve ne hakla yerleşmiş olduklarını arayacak ve dâvayı hak ve adalete uygun bir şekilde çözecek bir mahkeme veya makam yoktu. Bugün bile, böyle Milletlerarası bir teşkilât henüz kurulamamıştır. Bunun, böyle olduğunu bilmemek, kuvvete dayanmayan “siyasi teşebbüsler”den medet ummak, en büyük bir hata olmuştur. Mütarekenin ilk zamanlarında, her haksız tecavüz karşısında “İtilâf devletleri nezdinde siyasi teşebbüslerde” bulunmak üzere her taraftan Bab-ı âli'ye başvurulması salgın bir hastalık halini almıştı. Âciz Osmanlı hariciyesinin bir notasiyle bütün haksızlıkların önü alınabilirmiş gibi bir gaflete düşmüştük. Bu gibi toprak dâvalarını, insanlığın ancak silâhla çözebileceğini unutmuştuk. Birinci dünya savaşından sonra, elimizden çıkan *İstanbul*'u ve *Doğu Trakya*'yı kurtarmak için buraları yeniden fethetmekten başka çare yoktu.

Bir ölüm kalım kavgasını göze almak gerekiyordu.

²⁰ T. İnk. T. Ens. 10-1492 ve 13. 204 numaralı vesikalar.

ATATÜRK, İSTANBUL'U İKİNCİ DEFA NASIL FETHETMİŞTİ?

ATATÜRK, Anadolu'ya çıkışından (19 Mayıs 1919) büyük zafere kadar (30 Ağustos 1922) geçen üç yıl ve üç ay içinde, askerî ve siyasi sahada insan takatinin dayanamayacağı kadar büyük güçlükler ve buhranlarla karşılaşmıştı. İç ve dış düşmanlar, *Ankara*'ya kadar yaklaştıkları halde, o, soğuk kanlılığını, cesaretini ve nihâî zafer hakkındaki ümidini hiç kaybetmemişti. Hiçbir gerileme, ATATÜRK'ün azim ve iradesini gevşetmemiş ve ümidini zayıflatamamıştır. ATATÜRK, bütün geçici muvaffakiyetsizlikler ve en ağır buhranlar arasından, varlık mücadelesini, bükülmeyen azim ve iradesi, hiçbir tehlike karşısında kırılmayan cesareti ve hiç gevsemeyen sebatı sayesinde, pürüzsüz, başarmasını bilen eşsiz bir Başkumandan ve devlet adamıdır. Tecrübeli geçinen birçok kumandan ve devlet adamlarınca, *Anadolu* ve *Trakya*'daki iki yüz elli bin kişilik Yunan ordusuyla *İstanbul* ve *Boğazlardaki* İtilâf kuvvetlerini yenecek ve bunlara istediklerimizi kabul ettirebilecek bir Türk ordusunun, yeniden, *Anadolu*'da kurulması "gayri mümkün" bir deliliktir. ATATÜRK, bütün dünyaca, mümkün görülmeyen bir neticeyi, akılları durduracak bir süratle almağa muvaffak olan gerçek bir dâhidir.

Sakarya'dan sonra yaptıkları ise, ancak, "şaheser" olarak vasıflandırılabilir. O, neticesinden emin olmadığı hiçbir harekete girişmeyecek kadar da, cesareti ve kahramanlığı nisbetinde, ihtiyatlı bir kumandı. *Sakarya*'dan sonra taarruza geçebilmek için bir yıl hazırlanması, muvaffakiyeti sağlayacak tedbirlerin tamamlanmasına, nekadar ehemmiyet verdiğini gösterir. Bir sene içinde, ordu, en sıkı bir gizlilik içinde, mukaddes son vazifesi, büyük taarruz için hazırlandı. Başkumandanın, niyet ve plânını, dört beş kişiden başka, taarruz gününden bir hafta evveline kadar, bütün memlekette bilen yoktu. Bu sayede, kurtarıcı büyük taarruz ansızın, düşmanı şaşır-tacak, tesirli karşı tedbir almağa vakit bırakmayacak bir kudret ve şiddetle yapıldı.

Azim ve irade kuvveti, cesaret, sebat ve teşebbüs gibi vasıflardan sonra, ATATÜRK'ün en büyük muvaffakiyet sırrı, yapacağını gizliye-bilmesinde, vakti gelmeden açığa vurmamasındadır. ATATÜRK'ün *Anadolu*'ya giderken ne yapacağını en yakın arkadaşları bile bilmi-yorlardı. Taarruzdan evvel, Millet Meclisine ve bütün ileri gelen devlet adamlarına, bu kararını açıkça söylememişti. Askerî sahada, taarruz plânı, düşman kuvvetlerini, en zayıf yanlarından, üstün

kuvvetlerle, ansızın basıp ezmeye ve ilk andan itibaren kuşatıp, en sonunda çevirmeye dayanıyordu. Bu plânın, harfi harfine tatbiki sayesinde koca bir düşman ordusu beş gün içinde (26-30 Ağustos 1922) yok edilmiştir. Taarruz başladıktan 15 gün sonra (26 Ağustos—9 Eylül 1922) Türk ordularının *İzmir* ve *Ege* kıyılarına varmaları, karşı tarafa hiçbir tedbir almak imkânını bırakmamıştı. Dünya, taarruz haberiyle Türk ordusunun *İzmir*'e giriş haberini, aynı günde almıştı. Bu parlak zafer, FATİH'in 70 parça yelkenli gemisini *Tophane* kıyılarından karadan *Halic*'e bir gecede indirmesi için yapılan hârika seyahatin uyandırdığı hayret ve şaşkınlıktan, hareket ve netice itibariyle de, daha büyük bir mucize olarak, bütün dünyaca alkışlandı.

İtilâf devletleri, *Anadolu*'daki iki yüz bin kişilik Yunan ordusuna bel bağladıkları için, *İstanbul*'u ve *Boğazlar*'ı, ATATÜRK'e karşı, lüzumunda, silâhla müdafaa edecek kadar kuvvet toplamağa lüzum görmemişlerdi. Yunanistan, İtilâf kuvvetlerinin yardımı olmaksızın, *Anadolu*'nun ve *Trakya*'nın müdafaa ve muhafazasını üzerine almıştı.²¹ İtilâf devletleri, Yunan ordusu kalmayınca, *Batı Anadolu*'da serbest kalan muzaffer Türk ordularının *Boğazlar*'a ve buradan *Doğu Trakya*'ya yürüyeceklerini anlamakta gecikmediler. Ya yeniden kuvvet toplayıp Türklere mukavemet etmek, yahut ATATÜRK'ün arzularını kabul etmekten başka çare yoktu. ATATÜRK'ün, zaferi kazanmakta ve *Ege* kıyılarına varmakta gösterdiği sürat, tedbir almak ve yeniden kuvvet toplamak imkânlarını tamamiyle, LOİD CORC'un elinden almıştı. LOİD CORC, en nihayet "son harpte (Birinci Dünya harbinde) Türkiye üzerine kazanılmış olan zaferle sağlanan bütün semerelerin kaybedildiğini" kabule mecbur olmuştu.

Muzaffer Türk ordularının *Ege* kıyılarına vardığı sıralarda, Avrupa'nın ruh haletini ve kaygularını, başkumandanla, *İzmir*'de görüşen Amerikalı yazar "RİHAR VAYN" aşağıdaki şekilde aksettirmişti:²²

"— Eksellans, dedim, *İstanbul*'u almak ve *Üsküdar*'a yürümek istediğinizi temin ediyorlar. Kazandığınız zaferden sonra ilk projelerinizin neden ibaret olduğunu öğrenebilir miyim ?

²¹ Yeni Türk devletinin harici siyaseti, YUSUF HİKMET, s. 43 ve 44.

²² Amerikalı yazarın ATATÜRK'le yaptığı bu konuşma 13 Eylül 1922 tarihli fransızca Figaro gazetesinde çıkmıştır. T. İnk. T. Ens. No. 619.

Gazi Başkumandan yavaş bir idafe ile cevap verdi :

— Bütün Türk toprakları kurtulmadıkça durmayacağım.

— Generalim, Türk toprakları demekle ne murad ediyorsunuz?

— Avrupa'da *İstanbul* ve *Meriç*'e kadar *Trakya*, *Asya*'da *Anadolu*, *Musul* arazisi ve *Irak*'ın yarısı.

— Generalim, İngilizlerle aranızda bir harp çıkmasından korkmuyor musunuz ?

MUSTAFA KEMAL PAŞA güldü :

— Ben İngilizlerle değil, Yunanlılarla dövüşüyorum, dedi.

— Fakat, *Trakya*'yı, *Boğazlar*'da İngiliz donanması ve İngiliz kıtalarıyla çarpışmadan, elde etmek hemen gayri kabil bir askerî hareket değil midir ?

Mülâkatımızın devam ettiği müddet içinde başkumandanın konuşma tarzını değiştirdiği bir dakikadayız. Müşarünileyh, ağır, vakarlı bir tavır takındı :

— *Trakya*'ya varmak için *Üsküdar* ve Karadeniz boğazından geçeceğim. Bunun için hazırlıklar yaptım. Yirmi dört saat içinde en iyi birliklerimi *Trakya*'ya geçirmeye yetecek nakliye gemilerim de vardır. Bu askerler, bir işaretimi bekliyorlar.

İstemiyerek, *İstanbul*'un 1453 yılındaki ilk fetih ve istilâsını düşündüm. MUSTAFA KEMAL PAŞA da, bu şehri FATİH II. MEHMED gibi, aksi cihetten almağı düşünüyordu.

— Ya padişah, dedim, sizinle aynı fikirde midir ?

— Padişah, ehemmiyetsiz bir kukladır. cevabını verdi ve sonra ilâve etti :

— Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisiyle, bu yüksek Meclisin tevdi ettiği vazifeden başka bir şeyle meşgul bile olmam.

— Fransa'nın teşebbüsüyle müttefikler tarafından gönderilen davetname hakkında ne düşünüyorsunuz ?

Bunu, tamamiyle tasvip ve kabul ediyorum. Türkler kaçınılması mümkün olmayan birçok kayıplara uğradılar. Harp ve kan borçlarını ödediler. *Makedonya*'yı ve *Suriye*'yi terkettik. *Fakat arkada kalan ve sırf Türk olan her yeri ve her şeyi isteriz. Bunları kurtarmağa azmettik ve kurtaracağız.*

Paşaya, bunları ne bahasına kurtarabileceğini sordum. Buna kapalı bir surette cevap verdi :

— Bu hususta, herkesi, hattâ, İngilizleri bile memnun edebilecek esaslar dairesinde anlaşmak suretiyle..”

ATATÜRK, *Ege* kıyılarına vardıktan sonra, gerçekten, her ne bahasına olursa olsun, *İstanbul*'u ve *Trakya*'yı da, bir hamlede, kurtarmağa azmetmişti. Muzaffer Türk orduları, ayaklarının tozuyla, 13 Eylül 1922 den itibaren, başkumandanın emriyle, derhal, *Ege* kıyılarından kuzeye Karadeniz ve *Çanakkale* boğazlarına yöneldiler.²³ Ordular, boğazlara yaklaşırken, karşıya geçmek için bazı tedbir de alınmıştır.²⁴

ATATÜRK'ün *İstanbul*'u ve *Trakya*'yı geri almak azmini anlayan İngiltere, *Boğazlar*'da ve *İstanbul*'da Muzaffer Türk ordularıyla İtilâf kuvvetleri arasında, neticesi şüpheli bir çatışmanın önünü almak için her şeyi yaptı. *İzmir*'e, Fransa'nın *İstanbul*'daki siyasi Komiseri General "PELLÉ"yi (18 Eylül 1922), arkasından da Fransa-Türkiye *Ankara* anlaşmasını imza etmiş ve ATATÜRK'ün dostluğunu kazanmış olan FRANKLIN BOUILLON'u (28 Eylül 1922) gönderdi. Bu araçlar, ATATÜRK'e, *Boğazlar* bölgesinde İtilâf kuvvetlerine tecavüz edilmesini tavsiye ediyorlar ve silâhlı bir çarpışmaya hacet kalmadan "*İstanbul*'un ve *Doğu Trakya*"nın ve bütün "*Boğazlar*"ın millî Türk devletine geri verileceğini temin ediyorlardı.

ATATÜRK de, o sıralarda *İzmir*'e gelen Türk kabinesiyle mutabık kalarak lüzumsuz bir yeni çarpışmaya meydan verilmemesini istiyordu.

Bununla beraber, anlaşmamamak ihtimalini de gözönünde tutmak gerekiyordu. Mudanya'da, Türk ve İtilâf generalleri arasında mütareke konuşmasını kabul etmekle beraber; Türk ordularının, *Ege* kıyılarından *Boğazlara* doğru başlamış olan yürüyüşünü de durdurmadı. Türk orduları, evvelâ, *Çanakkale* önünde, arkasından da *İzmit* yarımadasında, İngiliz kuvvetleriyle temasa geldiler. İngiliz birlikleri, *Çanakkale* şehri etrafında ve *İstanbul*'un Anadolu yakasında *Cadde Bostanı-Merdivenköy-Büyük Çamlıca-Kuzguncuk* hattında savunmaya hazırlandılar.²⁵ Her an, İngiliz ve Türk kuvvetleri arasında silâhlı çarpışma başlayabilirdi. Fransızlar ve İtalyanlar; İngilizlerin, *Çanakkale*'de ve *Üsküdar* doğusunda aldıkları savunma tertiplerine seyirci kaldılar.

²³ TEVFIK BİYİKLİOĞLU, Türk İstiklâl savaşının anahatları, henüz basılmamıştır.

²⁴ T. İnk. T. Ens. No. 13. 101.

²⁵ T. İnk. T. Ens. vsk. No. 13. 089 ve 13. 152.

Türk orduları, *Boğazlar*'ı aşarak *Trakya*'ya geçmek üzere ileri harekete hazır bir tertipte iken *Mudanya* mütareke konuşmaları başladı (3 Ekim 1922). Bu konuşma sonunda (11 Ekim 1922), silâhli bir çarpışmaya lüzum kalmaksızın, *Doğu Trakya*'nın, Yunan kuvvetlerinden, iki hafta içinde, boşaltılması ve bundan sonra bütün *Doğu Trakya*'nın otuz gün içinde Türk hükümetine teslimi kararlaştı. Mütarekenin imzasından sonra, *İstanbul* ve *Boğazlar* da Büyük Millet Meclisi hâkimiyetine geçti (4 Kasım 1922). Yalnız, *İstanbul* ve *Boğazlar*'da bulunan İtilâf kuvvetleri, barış andlaşmasının, Büyük Millet Meclisi tarafından tasdikine kadar, mevcutlarını arttırmaksızın, buldukları yerlerde, misafir olarak kalabileceklerdi. ATATÜRK, bu suretle, *İzmir*'in kurtulmasından sonra, Türk ordularının *Boğazlar* karşısına yetişip İngilizleri sıkıştırmaları üzerine, hiçbir silâhli çarpışmaya lüzum kalmadan, 53 günlük bir yürüyüş ve Hareket neticesinde, *İstanbul*'u ikinci defa geri almıştır. Diğer taraftan, 25 Kasım 1922 günü, *Edirne* de, Türk idaresine tekrar kavuşmuş ve *İstanbul*'la birlikte bütün *Doğu Trakya* sulh konferansından evvel kurtarılmıştır. FATİH II. MEHMED, Türk milletine *İstanbul*'u ve *İstanbul*'la birlikte bir imparatorluk kazandırmıştır. ATATÜRK ise, imparatorluk battıktan sonra Türk milletine yalnız *İstanbul*'u ve *Doğu Trakya*'yı değil, bütün bir vatan kazandırmış ve Batı medeniyet yolunu fethetmiştir.